

بررسی مسئولیت پذیری دانش آموزان

صابر شفیعی^۱، فرامرز علیدادی^۲، صغری زاده صفری^۳

^۱ دانشجوی دکتری تخصصی برنامه ریزی درسی دانشگاه ملی بیرجند . معلم آموزش و پرورش استان ایلام (نویسنده مسئول)

^۲ کارشناسی آموزش ابتدایی. معلم ابتدایی استان کرمانشاه

^۳ کارشناسی ارشد برنامه ریزی درسی . معلم ابتدایی استان کرمانشاه

چکیده

مقاله حاضر از نوع توصیفی است که با توجه به منابع کتابخانه ای و گردآوری نظرات صاحب نظران به رشته تحریر در آمده است. هدف از نگارش این مقاله بررسی مسئولیت پذیری دانش آموزان است. نتیجه مقاله نشان می دهد که برخورداری از حس مسئولیت پذیری به مثابه یک سرمایه ارزشمند حیاتی، در همدلی انسان ها، به ویژه افرادی است که از مهارت های اجتماعی کمتری برخوردارند و از مهمترین عوامل پیشرفت و شکوفایی استعدادها، توانایی ها و خلاقیت ها به شمار می رود و عامل مهمی در پیشرفت تحصیلی، جامعه پذیری، سازگاری اجتماعی با گروه همسالان محسوب می گردد. افراد مسئولیت پذیر، با انجام به موقع تکالیف خود، موفقیت های بیشتری کسب کرده که این امر در افزایش عزت نفس و همچنین در باور به توانایی های افراد تاثیرگذار بوده، لذا افراد مسئولیت پذیر معمولاً خودکارآمدی تحصیلی بیشتر دارند.

واژه های کلیدی: مسئولیت پذیری، دانش آموزان، پیشرفت تحصیلی

مقدمه

از مهم ترین اهداف نظام های تعلیم و تربیتی که همواره مورد توجه محققان نیز بوده پرورش فراگیرانی با انگیزه، هدفمند و پیشرفت گرا می باشد. دانش روان شناسی، به ویژه در حیطه ی انگیزش و یادگیری باتکیه بر یافته های تحقیقاتی خودبیشترین نقش را در این مسیر ایفا کرده است.

رشد و تقویت حس مسئولیت پذیری به عنوان یکی از اهداف مهم تعلیم و تربیت از دیر باز مورد توجه برنامه ریزان، معلمان، مربیان، والدین و حتی خود جوانان بوده است. برخورداری از حس مسئولیت پذیری به مثابه یک سرمایه ارزشمند حیاتی، در همدلی انسان ها، به ویژه افرادی است که از مهارت های اجتماعی کمتری برخوردارند و از مهمترین عوامل پیشرفت و شکوفایی استعدادها، توانایی ها و خلاقیت ها به شمار میرود و عامل مهمی در پیشرفت تحصیلی، جامعه پذیری، سازگاری اجتماعی با گروه همسالان محسوب میگردد. عکس این قضیه نیز صادق است یعنی رفتار غیرمسئولانه، خودسرانه و عدم شناخت واقعی از خود و عدم اعتماد به نفس در جوانان، باعث شکست، ایجاد عقده حقارت، خودکم بینی، و عدم احساس مسئولیت در انجام کارها و ایجاد افکار و توقعات منفی می گردد و عامل موثری در گسترش مفاسد اجتماعی و بزهکاری نوجوانان و جوانان محسوب می شود (بخشی، ۱۳۸۸).

بیان مسئله

از وظایف اصلی آموزش و پرورش در هر کشور انتقال میراث فرهنگی جامعه، پرورش استعدادهای دانش آموختگان و آماده کردن آنان برای شرکت فعال در جامعه است. بنابراین آموزش افراد به منظور تصدی امور مختلف ضروری مینماید و مسأله موفقیت یا عدم موفقیت در امر تحصیل از مهمترین دغدغه های هر نظام آموزشی در تمامی جوامع است. موفقیت و پیشرفت تحصیلی دانش آموزان هر جامعه نشاندهنده موفقیت نظام آموزشی در زمینه هدفیابی و توجه به رفع نیازهای فردی است. بنابراین نظام آموزشی را زمانی میتوان کارآمد و موفق دانست که عملکرد تحصیلی دانش آموزان آن در مقاطع مختلف بیشترین و بالاترین رقم را داشته باشد.

مسئولیت به معنای پاسخگویی قانونی، مالی یا اخلاقی است و فرد مسئول، انسانی است که معتمد و قابل اطمینان است. آگاهی از مسئولیت، یعنی آگاهی از اینکه خود، سرنوشت رفتاری های زندگی، احساسات و در نتیجه رنج ها را بوجود می آورد. آدمی در راستای مسئولیت پذیری در جامعه، نقش هایی را عهده دار می گردد و حصار زندگی فردی و بی تفاوتی در هم شکسته، پیوندی عمیق بین سرنوشت و سعادت خویش با سرنوشت و سعادت دیگران، برقرار می کند و در نتیجه، زمینه ی تکامل، سعادت، رشد، توسعه و سازندگی خود و جامعه ی خویش را به تمامی ابعاد مهیا می سازد. زیرا خصوصیت مسئولیت پذیری در رفتار وجود انسان آثاری دارد که در قالب فضائل و کمالاتی چون اهتمام به امور دیگران، انسان دوستی، سودرسانی به هموعان در کار و زندگی فردی و اجتماعی، مردم گرایی و تعاون و همکاری، متبلور می شود (اسدی، ۱۳۸۹).

کسی که احساس مسئولیت دارد در جریان انجام مسئولیت خود، احساس ارزشمندی می کند و نیز احساس می کند برای دیگران مثرثمر است و آنها نیز برای او ارزش قائلند. او برای کار و کوشش، انگیزه ی جدی دارد و سعی می کند ناکامیهای خود را تحمل کند و بردبار باشد تا اعتبار و ارزشمندی خود را پاس دارد (گلاس، ۱۳۹۱).

مسئولیت درختی است که زمینه اش شناخت ها، ریشه اش اعتقادهای، بهارش بحران ها، حادثه ها و گرفتاری هاست. مسئولیت بر این پایه ها استوار است: داده ها بازدهی می خواهند، سرمایه ها باید سود بیاورند، آنچه از اوست باید برای او باشد (صفایی، ۱۳۸۹).

اهمیت و ضرورت پژوهش

اهمیت مسئولیت پذیری کاملاً روشن است زیرا مسئولیت پذیری از مهم ترین جنبه های رشد جوانان و نوجوانان است و آنها در سایه ی پذیرش مسئولیت و مهارت های اجتماعی قادر به ارتباط با دیگران و سازگاری با اطرافیان و اجتماع خود می شوند. مسئولیت، حالتی که طی آن شخص نقش و اثر خود را در عوارض و نتایج یک فعالیت یا رفتار می پذیرد (اخلاقی بناری، پاک سرشت، صفایی مقدم، ۱۳۸۷).

هدف نظام تعلیم و تربیت در هر جامعه سعادت و پیشرفت دانش آموزان است. بی شک مسئولیت پذیری دانش آموزان از مسائل مهمی است که سلامت عاطفی، اجتماعی، رشد و پیشرفت دانش آموزان در گرو آن است.

برای رسیدن به این خواسته باید تا آنجا که ممکن است عوامل تأثیر گذاری بر آن را بررسی و شناسایی کرد. چنانچه دانش آموزان از ویژگی ها و صفات مثبتی مانند مسئولیت پذیری برخوردار باشند تا حد زیادی در امر تعلیم و تربیت موفق خواهند بود. وجود مسئولیت پذیری در دانش آموزان باعث می شوند آنها در مسیر بالا رفتن از قله های علم و دانش از دیگران سبقت بگیرند و علاوه بر موفقیت در زمینه ی تحصیل، در صحنه های دیگر زندگی سر بلند باشند و همواره احساس بالندگی را تجربه کنند.

مبانی نظری مسئولیت پذیری

مسئولیت در لغت به معنای وظیفه یا تعهد به انجام امری می باشد. واژه تکلیف با مسئولیت و وظیفه ملازم است، چرا که در هر سه مورد چیزی بر عهده شخص می باشد که اجرای آن، لازم و واجب است. کلمه "حق" با واژه های اخیر تناسب دارد زیرا هر گاه سخن از حق به میان می آید، تکلیف و مسئولیتی هم در پی آن خواهد بود، با اثبات حق برای یک طرف تکلیف و مسئولیتی هم برای طرف دیگر بوجود می آید (آذر مهر، ۱۳۸۵).

مسئولیت پذیری از نظر اسلام:

مسئولیت در دین اسلام به طور خاص مورد بررسی قرار گرفته است به طوری که در آیات و روایات متعددی به اهمیت این مطلب اشاره شده است.

انسان موجودی مختار است و در عین حال موجودی مستقل و مسئول . یعنی به همان اندازه که به او مسئولیت داده شده از قدرت و اختیار نیز بهره مند است و فرد به همان اندازه که مسئولیت به عهده می گیر ، بایستی نسبت به انجام آن اقدام نماید . پرورش حس مسئولیت پذیری در انسان از مهم ترین هدفهای تربیتی اسلام است به نحوی که فرد مسلمان باید در هر زمان و مکان خود را در مقابل خود احساس کند و به انضباط درونی دست یابد(اخلاقی بناری و همکاران،۱۳۸۷).

إِنَّ أَلَا يَكْفِيكَ الْنَفْسَ الْآوَسَعَهَا در ادبیات و فرهنگ عامه بیشتر ملّت ها ، شخصیت هایی هستند که مظهر فرار از مسئولیت می باشند و همیشه صدها بهانه و دلیل برای انجام ندادن کارها و نپذیرفتن مسئولیت ، در آستین دارند اما یک انسان رشديافته ی اجتماعی حتّی اگر به آسانی بتواند از کارها سرباز زند ، باز هم چنین کاری نخواهد کرد و از پذیرفتن مسئولیت استقبال خواهد کرد(رضایی، ۱۳۸۷).

افراد مسئولیت پذیر، افرادی باوجدان اخلاقی قوی می باشند که به طور خود جوش خودانگیخته و خودکنترل، تمام تلاش خود را به عمل می آورند تا از حداکثر توانایی خود برای انجام مطلوب کارها و وظایف محوله استفاده نمایند.

مسئولیت در دین اسلام ابعاد گوناگون دارد که مهمترین بعد مسئولیت انسان در برابر خالق و پروردگار اوست و ابعاد دیگر شامل مسولیت او در برابر حفظ محیط زندگی و طبیعت و انسان های دیگر جامعه است و همچنین مسئولیت انسان در برابر خود اوست(مصباح یزدی، ۱۳۸۰).

پذیرفتن مسئولیت هم نشانه ی رسیدن به بلوغ است و هم وسیله ای برای رسیدن به بلوغ و پذیرش مسئولیت ، میزان رشد بلوغ را نشان می دهد . مسئولیت پذیری از مهم ترین جنبه های رشد جوانان است و آنان در سایه پذیرش مسئولیت و مهارت های اجتماعی قادر با ارتباط با دیگران و سؤازگاری با اطرافیان و اجتماع خود می شوند . در واقع مسئولیت پذیری به عنوان امری اکتسابی جزء جدایی ناپذیر جامعه ی مدنی است .مسئولیت و مسئولیت پذیری، مقوله ای است که در جامعه شناسی ، روانشناسی اجتماعی ، حقوق قضایی، مدیریت و بسیاری از علوم دیگر مورد بحث و بررسی قرار می گیرد(بیابانگرد، ۱۳۸۴).

دیدگاه روانشناسان در مورد مسئولیت

در روانشناسی یکی از مفاهیم مهم و اصلی در اکثر رویکردهای مشاوره مسئولیت پذیری می باشد،گاهی اوقات در یک نظریه مانند واقعیت درمانی از اهمیت فوق العاده ای بر خور دار است به طوری که حتی بیماری های روانی را ناشی از عدم مسئولیت پذیری می داند.هدف بسیاری از سیستم های درمانی قادر ساختن افراد به پذیرفتن آزادی و مسئولیت پذیرکردن است(کوری، ۱۳۸۷).

دیدگاه فروید:

از دیدگاه فروید، انسان مسئول اعمال و رفتارش نیست بلکه تمام رفتارها به وسیله ی نیروهایی که از درون انسان قرار دارند ، تعیین می شوند. او وجود اراده و آزادی را در انسان نفی میکند و او را تابع محدودیت های اجتماعی یا عوامل جبری می داند انسان به وسیله غریزی ناخودآگاه که تا حدود زیادی بر منطق او تسلط داشته اند هدایت می شود. اگر این نیروها به سطح آگاهی آورده شوند تحت کنترل درمی آیند (شفیع آبادی، ۱۳۸۸).

دیدگاه آدلر

آدلر به مسئولیت فردی و هم مسئولیت اجتماعی تأکید دارد . آدلر فرد را به عنوان یک کل در نظر می گیرد و تأکید بر اهمیت فردی با اجتماع دارد و انسان خلاق جهت دار است و برای سرنوشتش مسئول می باشد و مسئولیت از نظر آدلر تأکید بر کوشش برای برتری ، جستجوی ارزشها و معنادار بودن زندگی است. از دید آدلر انسان موجودی خلاق، انتخابگر، اجتماعی، مسئول و در حال شدن است . او نه خوب و نه بد است و ماهیتش در جامعه شکل می گیرد و تکامل او در واقعیت بخشیدن به خویش است . انسان در مقام موجودی انتخابگر می تواند هم محیط بیرونی و هم محیط درونی را شکل دهد. انسان در نظر آدلر مرکز خلاقیت زندگی و جهان است و انسان به وجود آورنده خویش است و طبیعت انسان را نمی توان با بررسی پدیده های مجزا از هم شناخت، بلکه باید او را به صورت یک کل پویا مورد بررسی و شناسایی قرار داد (شفیع آبادی و ناصری، ۱۳۸۵).

نظریه وجودی

این رویکرد بر این فرض استوار است که ما آزادیم و بنا بر این مسئول انتخاب ها و اعمال خود هستیم. ما آفریننده زندگی خویش هستیم و مسیرهایی را برای دنبال کردن طراحی می کنیم. پل ساتر فیلسوف وجود نگر هنگام سخن گفتن از سوءنیت به اصالت نپذیرفتن مسئولیت شخصی اشاره می کند. ما در قبال زندگی خود، اعمالمان و عدم موفقیت در اقدام نکردن مسئولیم. از نظر ساتر مردم محکوم به آزادی اند. او احساس تعهد نسبت به انتخاب کردن برای خودمان را ضروری می داند و گناه وجودی، گریختن از قبول تعهد یا تصمیم گیری برای انتخاب نکردن است. این گناهی است که هر وقت صادقانه زندگی نمی کنیم به آن دچار می شویم (کوری، ۱۳۸۷).

دیدگاه راجرز

راجرز معتقد به مسئولیت افراد در زندگی است و تأکید می کند، مراجع باید مسئولیت تغییر خویش را به عهده بگیرد . رویکرد انسان محوری بر مسئولیت و قابلیت مراجع برای یافتن راه ها مواجهه کاملتر با واقعیت دارد . مراجع خود را بهتر از همه می شناسد و مهمترین رفتار را برای خود پیدا می کند (کوری، ۱۳۸۸).

نظریه گشتالت

درگشتالت درمانی معنی وجود کلمه ی مسئولیت به عنوان یکی از مفاهیم اساسی تلقی شده است. مفهوم کلمه ی مسئولیت و آنچه از آن استنباط می شود آن است که هر فرد و نه هیچ شخص دیگری جوهر، ذات یا ماهیت وجود خود را تعیین می کند با قبول این فرض معنی مسئولیت آن است که مددجو، دیگران را به خاطر افکار، احساسات و رفتارها بپذیرد و بداند آنچه را به دیگران نسبت می دهد فرافکنی در واقع متعلق به خود او می باشد. قبول مسئولیت برای زندگی خود یکی از ویژگی های افراد دارای شخصیت سالم می باشد.

اهمیت مسئولیت پذیری

تربیت افراد مسئول و متعهد یکی از مهمترین و بنیادی ترین هدف هر نظام تربیتی است. زیرا تربیت نیروهای مسئولیت پذیر و مقید به ارزشهای درونی شده و با وجدان یکی از عوامل مهم توسعه و پیشرفت هر کشور است و تربیت شخصیت های باثباتی که کمتر تحت تأثیر موقعیت ها و شرایط قرار می گیرند و با توجه به ارزشها و معیارهای خود عمل کنند از الویت های هر نظام آموزشی است. با پذیرش مسئولیت و مبارزه با مشکلات و درگیر شدن با مسائل است که انسان رشد می یابد و استعدادهای نهفته اش شکوفا می شود و از این طریق است که احساس اعتماد به نفس در انسان، متجلی می شود، نه با کناره گیری و فرار از مسئولیت انسان موجودی است آزاد و در جهت انتخاب نحوه ی زندگی قادر به تصمیم گرفتن می باشد (تنهایی، ۱۳۸۶).

ویژگی های افراد مسئولیت پذیر

صفات افراد مسئولیت پذیر، به شرح زیر می باشد:

- وظایف مقرر خویش را بی آن که نیازی به یادآوری داشته باشند، انجام می دهند.
- آنچه را متعهد به انجام آن می شوند، به پایان می رسانند.
- می توانند تصمیم هایی بگیرند که با تصمیم های سایر گروهشان (خانواده، دوستان و ...) متفاوت باشد. می تواند به تنهایی به کار بپردازند، بی آن که خود را زیاد ناراحت کنند.
- هدفها و علایق گوناگونی دارند، که برای ایشان جالب توجه هستند.
- بدون دلیل تراشی افراطی به اشتباهات خویش اعتراف می کنند و در این زمینه به تذکرات یادآوری شده ی افراد ذی صلاح، احترام می گذارند و آنها را رعایت می کنند.
- می توانند از بین راه های مختلف، راهی مناسب برگزینند.
- سایرین را در حد افراد مقصر قلمداد نمی کنند.
- برای هرچه که انجام می دهند، می توانند دلایلی را معین کنند و دقت بالایی دارند.
- پیامدهای رفتار خود را می پذیرند (بیابانگرد، ۱۳۸۴).

پیامدهای عدم پذیرش مسئولیت

فرد بر اساس قبول مسئولیت، آرا و عقاید و افکار خود را به دیگران ارائه می دهد. مسئولیت پذیری اگر با دستورات دینی هماهنگ باشد، مهم ترین اهرم اجرایی قوانین و هنجارهای اجتماعی به شمار می رود و می تواند در کاهش بزهکاری و ناهنجاری های آشکار و پنهان جامعه موثر باشد. فقدان مسئولیت پذیری و اخلاق در نوجوانان باعث بسیاری از معضلات در جامعه، از قبیل عدم انجام وظایف شرعی، عرفی و عدم اجرای درست شئون زندگی می گردد (آخوومه، ۱۳۹۱).

اهمیت اجتماعی و تربیتی مسئولیت پذیری:

تربیت نیروهای مسئولیت پذیر و مقید به ارزش های درونی شده و با وجدان یکی از عوامل مهم توسعه و پیشرفت هر کشور است. اگر افراد یک کشور و کارکنان یک سازمان در قبال وظایف محوله احساس مسئولیت نمایند، بی تردید بسیاری از مشکلات و مسائل جانبی آن کشور و سازمان به گونه ای مثبت از بین می رود. در سازمانها مسئولیت پذیری ارتباط تنگاتنگی با وجدان کاری دارد و وجدان کاری نیز با هوش اخلاقی قوی می باشد که به طور خودجوش، خودانگیخته، تمام تلاش خود را به عمل می آورند تا از حداکثر توانایی خود برای انجام مطلوب کارها و وظایف محوله استفاده نمایند. انسان مسئول به تنها چیزی که کمتر یا به ندرت می اندیشد خود و آرامش خود است و آنچه برای او مهم است، دیگران می باشد. دیگرانی که از والدین و خانواده شروع و به جامعه و سپس به تمام مردم ختم می شود (زنگولی، ۱۳۸۳).

نتیجه گیری

برخورداری از حس مسئولیت پذیری به مثابه یک سرمایه ارزشمند حیاتی، در همدلی انسان ها، به ویژه افرادی است که از مهارت های اجتماعی کمتری برخوردارند و از مهمترین عوامل پیشرفت و شکوفایی استعدادها، توانایی ها و خلاقیت ها به شمار می رود و عامل مهمی در پیشرفت تحصیلی، جامعه پذیری، سازگاری اجتماعی با گروه همسالان محسوب می گردد. یکی از ویژگی های افراد مسئولیت پذیر این است که بدون دلیل تراشی افراطی به اشتباهات خویش اعتراف می کنند و در این زمینه به تذکرات یادآوری شدهی افراد ذی صلاح، احترام می گذارند و آنها را رعایت می کنند وظایف مقرر خویش را بی آن که نیازی با یادآوری داشته باشند، انجام می دهند. آنچه را متعهد به انجام آن می شوند، به پایان می رسانند. اگر چه هر کدام از این ویژگی ها با ابعادی از هوش اخلاقی مانند عمل کردن مبتنی بر اصول و پای بندی به عهد و توانایی بخشش اشتباهات خود همبستگی دارد اما نمی توان گفت بر اساس اینکه کسی راستگوست بنابر همین یک خصلت او به تنهایی مسئولیت پذیر نیز هست یا مثلا با داشتن ویژگی پای بندی به عهد به تنهایی می تواند مسئولیت پذیر باشد در نتیجه اگرچه ابعاد هوش اخلاقی به صورت معنادار مسئولیت پذیری را پیش بینی می کند اما هیچ کدام از ابعاد به تنهایی قدرت پیش بینی کنندگی ندارند. افراد مسئولیت پذیر، با انجام به موقع تکالیف خود، موفقیت های بیشتری کسب کرده که این امر در افزایش عزت نفس و همچنین در باور به توانایی های افراد تاثیرگذار بوده، لذا افراد مسئولیت پذیر معمولا خودکارآمدی تحصیلی بیشتر دارند.

نتایج این مقاله با نتایج تحقیقات زیر همسو است.

کرین (۲۰۱۰) در پژوهش خود تحت عنوان رابطه بین الگوهای ارتباطی و عزت نفس با مسئولیت پذیری به این نتیجه رسید که افراد با الگوهای ارتباطی گفت و شنود، مسئولیت پذیرتر بوده و از حس اعتماد به نفس و عزت نفس بالاتری برخوردارند. جورتیک (۲۰۱۳) در مطالعه‌ی خود به بررسی رابطه میان اضطراب امتحان، مسئولیت پذیری، خودکارآمدی و نقش آن در پیش بینی موفقیت در امتحان پرداخت. نتایج نشان داد که مسئولیت پذیری رابطه مثبت با خودکارآمدی دارد. لاین و همکاران (۲۰۱۴) در پژوهشی تحت عنوان رابطه بین عملکرد خانواده و مسئولیت پذیری با خودکارآمدی تحصیلی به این نتیجه رسید که مسئولیت پذیری می تواند عزت نفس و خودکارآمدی تحصیلی را افزایش دهد، همچنین عملکرد خانواده در افزایش خودکارآمدی تحصیلی تاثیرگذار می باشد.

حیدریه زاده (۱۳۹۴) در پژوهشی تحت عنوان بررسی رابطه بین مسئولیت پذیری و خودکارآمدی با عملکرد تحصیلی دانش‌آموزان دختر دبیرستانهای شهرستان یزد به این نتیجه رسید که بین مسئولیت پذیری با عملکرد تحصیلی رابطه معناداری وجود دارد، همچنین نتایج پژوهش نشان داد که بین خودکارآمدی با عملکرد تحصیلی رابطه معناداری وجود دارد.

منابع

- آخوومه، م. (۱۳۹۱). ساخت و اعتباریابی پرسشنامه مسئولیت‌پذیری چند بعدی بر مبنای متون اسلامی، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی مرودشت.
- آذر مهرور، ف. (۱۳۸۵). جایگاه وظیفه شناسی و مسئولیت پذیری در قرآن و سنت و آثار و پیامدهای فردی و اجتماعی آن، پایان نامه، مدرسه علمیه نرجس مشهد.
- اخلاقی بناری، م، پاک سرشت، م، صفایی مقوادم، م. (۱۳۸۷). بررسی تطبیقی مسئولیت و دلالت های تربیتی آن در مکاتب اگزیستانسیالیسم و روانشناسی، پایاننامه کارشناسی ارشد، دانشگاه شهید چمران اهواز.
- اسدی، فاطمه. (۱۳۸۹). مقایسه سطح کنترل عواطف و مسئولیت پذیری دختران مقطع متوسطه اینارگر و عادی شهر شیراز، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد مرودشت.
- بخشی، حسوین. (۱۳۸۸). بررسی میزان اثر بخشی مسئولیت پذیری به شیوه واقعیت درمانی، بحران هویت دانش آموزان دختر متوسطه شیراز، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد مرودشت.
- بیانگرد؛ الف. (۱۳۸۴). روش های پرورش احساس مسئولیت در کودکان، نشریه پیوند، شماره ۱۹۷.
- زنگولی، اسداله. (۱۳۸۳). بررسی روش های پرورش حس مسئولیت پذیری در نوجوانان، مجله پیوند، شماره ۱۲۲.
- تنها، حسین. (۱۳۸۶). نقش مسئولیت در پیشرفت تحصیلی، پایان نامه کارشناسی، پژوهشکده مهندسی و

علوم پزشکی جانبازان.

شفیع آبادی، ع. (۱۳۸۸). فنون و روش های مشاوره، تهران: انتشارات مقدمه.

شفیع آبادی، ع، ناصری، غ. (۱۳۸۵). نظریه های مشاوره و روان درمانی، مرکز نشر دانشگاهی.

صفائی، ع. (۱۳۸۹). مسئولیت و سازگاری، قم: انتشارات هجرت.

کوری، ج. (۱۳۸۷). نظریه های مشاوره و روان درمانی، ترجمه یحیی، سیدمحمدی؛ تهران: نشر ارسباران، چاپ دوم.

گلاس، ویلیام. (۱۳۹۱). واقعیت درمانی (علی صاحبی). تهران: انتشارات سایه.

مصباح یزدی، م. (۱۳۸۰). نظریه حقوقی اسلام، تهران: انتشارات مؤسسه آموزشی پژوهشی امام خمینی.

Crain ,W.(2010). **Theories of development: concepts and application.**(4 ed).London : prentice- Hall.

Lane .J., lane ,M.A, Kyprianou , A. (2014). **Self – efficacy , self- esteem and their umpact on Academic performance** . Social and Behavior and personality , P.247-256.